

Moja rodzina – retrospektywne spojrzenie (nie)wykluczonych wychowanków MOW¹

My family – a retrospective look
of (un)excluded pupils in Youth Educational Centers

Streszczenie: Artykuł poświęcono problematyce wychowania i socjalizacji podopiecznych Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego w Jaworku. Skupiono się na trzech podstawowych środowiskach wychowujących i socjalizujących: na rodzinie, szkole oraz grupie rówieśniczej. Przedstawione w artykule badania ukazują proces kształtowania się osobowości wychowanków.

Słowa kluczowe: *wychowanie, socjalizacja, wychowanek, rodzina, szkoła, grupa rówieśnicza*

Abstract: The article is devoted to the issues of upbringing and socialization of the charges of the Youth Educational Center in Jaworek. The focus was on three basic upbringing and socializing environments: family, school and peer group. The research presented in the article shows the process of growing up.

Keywords: *upbringing, socialization, pupil, family, school, peer group*

Od wielu już lat powtarzane jest stwierdzenie, iż rodzina jest podstawową komórką społeczną oraz że stanowi samoistną wartość i ma znaczący wpływ na wychowywanie dorastającego w niej potomstwa. Przekazywane wartości w rodzinie wydają się mieć istotny wpływ na kształtowanie osobowości dziecka, a prezentowane przez rodziców zachowania stają się wzorem do budowania relacji z innymi osobami.

¹ Artykuł powstał na podstawie pracy magisterskiej: Laszuk B., „Uwarunkowania procesu wychowania i socjalizacji w opinii wychowanków MOW w Jaworku”, UPH, Siedlce 2017.
MOW – Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy w Jaworku

Nad zagadnieniem rodziny pochyliła się Maria Jordan, według której *jest ona ogniwem i pomostem wprowadzającym kolejne pokolenia do społeczeństwa – z jego kulturą, normami i wartościami. Rodzina pełni wiele funkcji, a jej członkowie powiązani są wielorakimi więzami i interakcjami, tworząc każdorazowo nieco inny mikrosystem emocjonalny, intelektualny i społeczny, w którym istnieje szereg elementów konstytuujących rodzinę i spajających ją* [Jordan M., 2003, s. 11].

Rodzina jest naturalnym środowiskiem wychowywania potomstwa. Jest miejscem, w którym powinno się zaspokajać potrzeby dzieci, uczyć je zasad i konsekwencji działania, a przez to wspierać ich rozwój. Wychowanie i socjalizacja są procesami, w których każdy człowiek, nawet mimowolnie, bierze udział. W zależności od tego, czy przyjmuje rolę wychowanka, czy wychowawcy czekają na niego rozmaite wyzwania. Powodzenie procesów wychowawczych i socjalizacyjnych jest zależne od wielu czynników. Zanim jednak zostaną przedstawione należy przybliżyć, czym są wychowanie i socjalizacja.

Definicja wychowania do dnia dzisiejszego nie została w pełni ukształtowana, tak aby wszystkich zadawała i dogłębnie wyczerpywała temat. Jest to spowodowane nieustannym rozwojem nauki dotyczącej wychowania. Każdy ma prawo rozumieć je na swój sposób. Nikomu nie można narzucić sposobu wychowania, dlatego ile jednostek, tyle pomysłów i sposobów na wychowanie oraz jego definicje [Łobocki M., 2007, s. 27].

W pracach Wincentego Okonia można przeczytać, iż wychowanie jest jednym z podstawowych zagadnień w pedagogice. Nie oznacza to jednak, iż jest łatwe do sformułowania, ponieważ jest to pojęcie bardzo ogólne, (...) *składa się nań wszystko, co wiąże się z kształceniem, samokształceniem, nauczaniem, samouctwem i nie tylko to. Wychowanie obejmuje mianowicie wszystko, co dotyczy stosunku wychowawczego między wychowankiem (ucznikiem) a wychowawcą (nauczycielem), co prowadzi do pożądanych w założeniu zmian w wychowanku* [Okon W., 2009, s. 7].

Proces wychowania charakteryzuje się intencjonalnością, prowadzi do modyfikacji natury poznawczo-instrumentalnej. Wiąże się z poznawaniem rzeczywistości, a także wszelkimi wpływami i impulsami oddziałyującymi na nią. W wychowaniu osoba oddziałująca na wychowanka stara się ukształtować jego stosunek do świata i ludzi, zhierarchizować system wartości oraz wymodelować jego postawy i przekonania. Istotne jest także odkrycie wraz z wychowankiem tego, co jest jego życiowym celem, i określenie planów na przyszłość.

Wychowanie jest pojęciem bardzo szerokim, bez wątpienia jednak w każdej z nich możemy znaleźć wspólny mianownik, jakim jest: intencjonalność i świadomość wychowawców, a także ich empatia. Osoby wychowujące powinny być świadome, jak duży wpływ mają na jednostkę, którą wychowują. Działania wychowawców są niezwykle znaczące dla wychowanków, ponieważ są przykładem zachowań międzyludzkich, grupowych, a także społecznych. Rodzice przekazują dzieciom swoisty alfabet zachowań, do którego później ich pociechy wracają i powtarzają go. Dlatego też powinni cechować się mądrością w działaniu, konsekwencją, a także empatią. Ponadto sami powinni być przykładem. Wsparcie dziecka jest niezwykle istotnym elementem tego procesu, ukierunkowuje jego prawidłowy rozwój, a także pozwala na kreatywne działanie, które w perspektywie czasu może być alternatywą dla niechcianych zachowań.

Definicja wychowania nieustannie się zmienia. Niemal wszystkie jej elementy wzajemnie się uzupełniają. Bez wątpienia można stwierdzić, że jest to wszechstronny proces, wymagający przynajmniej dwóch podmiotów, tj. wychowawcy i wychowanka. Pochylając się nad problematyką wzrastania jednostki, nierozsądne byłoby pominięcie wpływu, jaki ma na nią proces socjalizacyjny.

Termin socjalizacji w XX wieku wprowadził do literatury E. Durkheim. Określił, iż jest to podszkolenie młodszego pokolenia do funkcjonowania z innymi ludźmi [Łobocki M., 2007, s. 36]. Obecnie jednak rozumienie tego pojęcia ma dwojakie znaczenie: wąskie i szerokie. Szerokie rozumienie obejmuje osiągnięcie społecznej dojrzałości, jak i kompetencji oraz wrastanie w kulturę, czyli akulturacja [Kowalski S., 1986, s. 295]. Jest to oddziaływanie środowiska, które zaznajamia jednostkę z funkcjonowaniem społecznym. Kształtuje jej zachowanie według ustalonych wzorów, edukuje, jak rozumieć kulturę, a także uczy ją obycia oraz wcielania się w różne role społeczne [Szczepański J., 1972, s. 94]. Podczas trwania opisywanego procesu jednostka opanowuje formy zachowań, reguły, wierzenia, a także motywy respektowane w danej grupie kulturowe bądź rodzinie, do której przynależy, a co za tym idzie przyczynia się do integracji społecznej i kulturalnej jednostki. Wąskie pojmowanie socjalizacji obejmuje swoim zakresem wpływ, który funkcjonowanie w społeczeństwie wywiera na kształtowanie się jednostki jako pełnowartościowego członka danej grupy społecznej, w tym przede wszystkim rodziny, szkoły oraz środowiska rówieśniczego [Okoń W., 2004, s. 373]. Innymi słowy, jest to samoczynne wdrażanie się człowieka w życie społeczne.

Socjalizacja jest złożonym procesem, którego nie sposób dokładnie opisać i dogłębnie przeanalizować. Przebieg socjalizacji jednostki będzie zależny od rodziny, w której się wychowuje, a także społeczeństwa, w którym dana rodzina funkcjonuje. Pewną rolę odgrywają tu także różnego rodzaju instytucje, z którymi jednostka ma styczność, oraz grupa rówieśnicza, do której należy. W procesie socjalizacji jednostka przejmuje wartości, normy, zasady oraz kulturę – obowiązujące w określonym społeczeństwie. Warto zadbać o to, by otoczenie, do którego trafia, było dla niej bezpieczne i niedemoralizujące.

Najbardziej intensywny proces socjalizacji przebiega w okresie dzieciństwa i adolescencji. Wynika to z pierwotnego poznania wielu zachowań i sytuacji oraz podatności na zmiany i przyswajanie nowych wzorców. Zatem socjalizacja jest procesem ściśle związanym z wychowaniem. Pomaga w dostosowaniu zarówno chłopców, jak i dziewcząt do wymogów postulowanych przez społeczeństwo i kulturę. Nie można jednak zapominać, iż pozbawiona jest intencjonalności w oddziaływaniu na jednostki. Jest to proces bezdecyzyjny, najczęściej zachodzący bezwiednie i samoistnie towarzyszący wychowaniu. Nie oznacza to jednak, że jest mniej znaczący, przeciwnie, nierzadko można zaobserwować jego potęgę. Przyczyną takiego zjawiska jest wszechobecność socjalizacji [Łobocki M., 2007, s. 39].

Od tego, w jaki sposób rodzina realizuje swoje zadania w stosunku do dziecka, zależy proces wychowania i przebieg jego socjalizacji. Warto pamiętać, iż każda dobrze funkcjonująca rodzina może stać się dysfunkcyjna na skutek nagłej utraty pracy przez jednego bądź oboje rodziców, z powodu choroby bądź śmierci bliskiej osoby. Sytuacje te mogą zachwiać dotąd stabilną i bezpieczną sytuację rodzinną. Dzieci wówczas mogą doświadczać lęku, traumatycznych przeżyć, czego konsekwencją mogą być poważne zaburzenia w sferze funkcjonowania emocjonalnego i społecznego. Są na nie narażone szczególnie dzieci wychowujące się w rodzinach patologicznych. Wzory zachowań, jakie otrzymują ze strony swoich najbliższych, użyte w negatywny sposób (modelowanie zachowań), stają się ich własnymi.

Wyuczone w środowisku rodzinnym zachowania wychowankowie przenoszą również na inne płaszczyzny, takie jak środowisko szkolne czy rówieśnicze. Jeśli zachowania te nie są zgodne z normami społecznymi, dzieci stają się narażone na wykluczenie społeczne. W celu ukazania istoty oddziaływań rodziny na zachowania wychowujących się w niej dzieci, przytoczone zostaną wyniki badań realizowanych w ramach pracy magisterskiej w Młodzieżo-

wym Ośrodka Wychowawczym w Jaworku. Ich celem było prześledzenie warunków środowiskowych, na skutek których wychowankowie znaleźli się w MOW.

Podczas przeprowadzania opisywanych badań posłużono się metodą sondażu, której (...) *podstawową funkcją jest gromadzenie informacji o interesujących badacza problemach* [Łobocki M., 2007, s. 243].

Wykorzystaną techniką badawczą była ankieta, którą należy rozumieć *jako (...) szereg pytań zadawanych ustnie osobom badanym* [Łobocki M., 1982, s. 269]. Kolejnym zastosowanym narzędziem był kwestionariusz ankiety [Łobocki M., 1982, s. 269].

Badaniami objęto wychowanków Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego w Jaworku – grupę trzydziestu dwóch chłopców w wieku od 13 do 17 lat. Zadaniem respondentów było udzielenie odpowiedzi na trzydzieści pytań zebranych w grupy, po dziesięć pytań dotyczących środowiska rodzinnego osób badanych, środowiska szkolnego oraz grupy rówieśniczej. W kwestionariuszu ankiety zastosowano pytania zamknięte wielokrotnego wyboru oraz technikę niedokończonych zdań.

Pierwszych dziesięć pytań dotyczyło środowiska rodzinnego respondentów. Z uzyskanych odpowiedzi wyłoniło się kilka charakterystycznych opisów rodzin, w których dorastali wychowankowie MOW. Poniżej przedstawiono retrospektywne spojrzenie objętych badaniami wychowanków na własną rodzinę, panującą w niej atmosferę oraz relacje z najbliższymi.

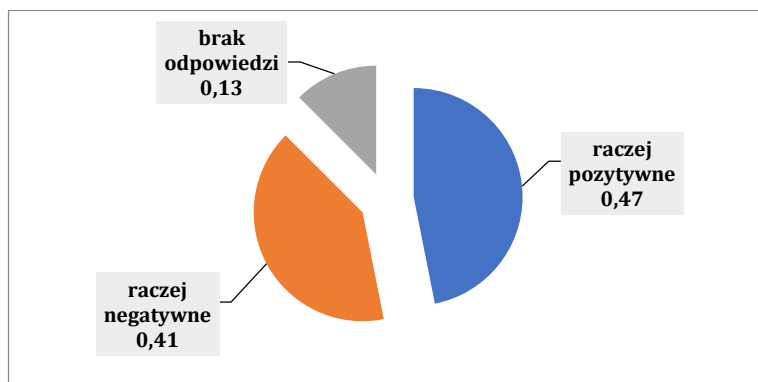
Obszar I – Dzieciństwo we wspomnieniach wychowanków

Jedno z pierwszych zdań, jakie wychowankowie otrzymali do uzupełnienia, brzmiało: *Z okresu dzieciństwa pamiętam...*

Odpowiedzi, jakich udzielali wychowankowie, dotyczyły różnych aspektów (wykres 1). Wśród nich były te o zabarwieniu pozytywnym, np.: *latałem na wakacje; grałem w piłkę; bawiłem się; jadłem w domu cukierki, oglądając telewizję; bawiłem się z bratem*, jak i te wskazujące na doświadczenie i przeżywanie przykrych emocji: *mój ojciec był alkoholikiem, pamiętam płacz matki i ciągłe awantury; chodziłem na wagary; kradłem; miałem trzy lata i poszedłem sam na ulicę; niewiele pamiętam z dzieciństwa*.

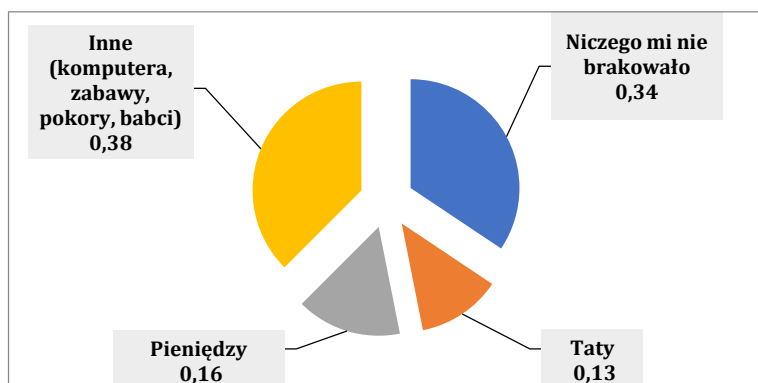
Badana grupa w większości przedstawiała obraz dzieciństwa pozytywnie, jako czas spędzany głównie na zabawie i odpoczynku. Ankietowani wskazywali na zabawę z rodzeństwem, granie w piłkę na podwórku oraz wyjazdy na

szkolne wycieczki. Jedynie w dwóch odpowiedziach badani wskazali jako pozytyw spędzanie czasu razem z mamą. Natomiast w pytaniu dotyczącym tego, co najbardziej lubili w domu, ankietowani w większości odpowiadali, że najlepiej się czuli w okresie świąt, kiedy rodzina wspólnie jadła posiłki, czy też po prostu gdy wszyscy byli w domu. Takie odpowiedzi badanych mogą sygnalizować całkowity lub częściowy brak organizowania przez rodziców wspólnego czasu z dziećmi. Wskazują także na dużą potrzebę bliskości wychowanków z rodzicami.

Wykres 1. Dzieciństwo we wspomnieniach wychowanków

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań.

Wykres 2. Deklarowane potrzeby wychowanków

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań.

Przedstawiony przez ankietowanych obraz dzieciństwa to także opis wydarzeń, których nie lubili doświadczać. Zadaniem wychowanków było uzupełnienie następującego zdania *W domu nie lubiłem, kiedy...* Prezentowane odpowiedzi badanych brzmiały: *było to, co zawsze – wieczne kłótnie i patologia;*

dostawaliśmy pasami za karę; były kłótnie i awantury; rodzice się kłócili; były kłótnie i darcie się mamy. Odpowiedzi wychowanków wskazują na to, iż nie czuli się dobrze, będąc świadkami kłótni rodziców, a także wskazali na nieadekwatność stosowanych wobec nich kar, szczególnie cielesnych. Wychowankowie mieli także możliwość opisanie tego, czego zabrakło im w dzieciństwie. Część z nich odpowiedziała, iż niczego im nie brakowało, pozostali wskazali na brak ojca, a także miłości i poczucia bezpieczeństwa. Ukazuje to potrzebę budowania głębokich relacji z ojcem oraz potrzebę miłości i bliskości. Z uwagi na fakt, iż nie została ona zaspokojona, mogła być źródłem niepoprawnych zachowań badanych.

Analizując wypowiedzi wychowanków dotyczące obrazu wspomnień z dzieciństwa, można wnioskować, iż:

- odczuwali potrzebę wspólnego przebywania z rodzicami;
- ilość poświęconego wychowankom czasu przez rodziców nie była wystarczająca;
- wychowankom brakowało ojcowskiego wzorca.

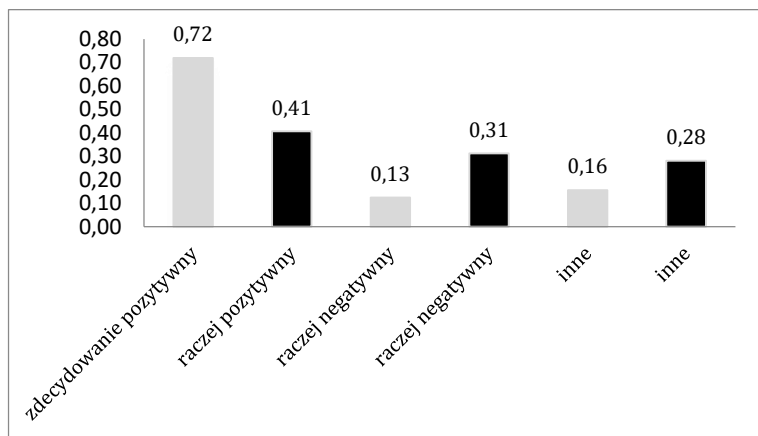
Obszar II – Obraz matki i ojca wychowanków objętych badaniami

Kolejnym wyłonionym w czasie badań obrazem był obraz matki i ojca. Zadaniem respondentów było uzupełnienie zdania: *Wyrażenie „moja mama” kojarzy mi się z....* Odpowiedzi były następujące: *dobrem, ciepłem, szacunkiem i poświęceniem; najbliższą osobą w rodzinie; wsparciem, bliskością, czułością; osobą, która poświęca mi całe życie; najlepszą kobietą na świecie.* Opisy te wskazują, iż wychowankowie osobę matki widzą zdecydowanie pozytywnie, a myśl o niej przywołuje miłe wspomnienia i odczucia.

Obraz ojca nie jest już tak pozytywny. Niejednokrotnie jego osoba została sprowadzona do postaci alkoholika; kogoś, z kim utrzymuje się słaby kontakt, kto nie zapewnia rodzinie bezpieczeństwa, a także do obrazu złodzieja i kłamcy. Ankietowani kończyli zdania: *Wyrażenie „mój tata” kojarzy mi się z....*, a obraz ojca wiąże się z: alkoholem i problemami; alkoholem, złodziejem i kłamcą; kimś, kogo zabiłbym, gdyby żył; ojcowską ręką; wyjazdami za granicę; niebezpieczeństwem. Można wnioskować, iż taki obraz ojca nie generuje poprawnych wzorców do tworzenia relacji interpersonalnych. Takie obrazowanie rodziny przez badanych może stać się w przyszłości źródłem budowania zaburzonych relacji społecznych bądź nienawiązywania ich w ogóle.

Podsumowując, opisany przez wychowanków obraz rodziców jawi się następująco:

- matka jest ważniejszą osobą dla wychowanków, związane jest to z bliskością, a przede wszystkim z realizowaniem potrzeby bezpieczeństwa;
- obraz ojca odbiega od obrazu matki ocenie badanej młodzieży, częściej ma on zabarwienie negatywne.

Wykres 3. Obraz matki ■ i ojca ■

Źródło: Opracowanie własne.

Obszar III – Obraz rodziny jako środowiska wychowawczego

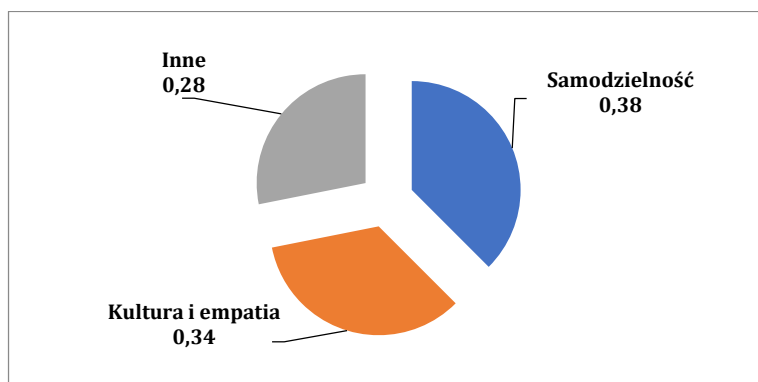
Wychowankowie zostali poproszeni o opisanie tego, czego nauczył ich dom rodzinny. Wśród odpowiedzi często pojawiała się wskazująca na umiejętność samodzielnego radzenia sobie w życiu, rozumianego jako zabezpieczanie własnych podstawowych potrzeb biologicznych. Bezpośrednio z tym pytaniem wiąże się kolejne, dotyczące tego, jakich rad ankietowani mogliby udzielić swoim rodzicom. Mamie radzili, aby poświęcała im więcej uwagi. Ojcu zaś, aby nie pił i nawiązywał z nimi lepszy kontakt. Bez wątpienia nie można żądać od nastolatków dojrzałego podchodzenia do każdej pojawiającej się trudności i radzenia sobie z wszelkimi przeszkodami. Oczywistym jest fakt, iż młodzież bez odpowiedniego wsparcia spróbuje rozwiązać każdy konflikt lub zaspokoić swoją potrzebę w sposób niekoniecznie powszechnie akceptowalny (wykres 4).

Zasadne wydaje się także przytoczenie tematów, jakie w rozmowach najczęściej poruszali rodzice z badanymi osobami. Z wyliczeń jasno wynika, iż dotyczyły one zachowania wychowanków, ich ocen, a także tego, kim zostaną w przyszłości (wykres 5). Niezwykle rzadko był poruszany temat marzeń, samopoczucia czy zainteresowań badanych. Nie jest to pomocne dla ich ogólnego rozwoju i samopoznania. Poza tym warto zwrócić uwagę na fakt, iż rozmowy dotyczące szkoły, ocen czy zachowania wychowanków to najczęściej wymiana zdawkowych informacji, zamykająca się w jednym wyrazie. Rodzice często zadawali pytania zamknięte i nie oczekiwali dłuższych odpowiedzi. Taka wymiana informacji nie sprzyja poznaniu przez rodziców własnych dzieci, nie mieli oni wiedzy na temat rówieśników, z którymi spotykały się ich pociechy, a także nie wiedzieli, czym zajmują się w wolnym czasie. Wychowankowie nie byli zapraszani przez rodziców do merytorycznego dialogu. Zaniechanie konwersacji mogło doprowadzić do frustracji młodzieży, poczucia niezrozumienia i odrzucenia, a także do przebywania w miejscu, w którym dziś się znajdują.

Z udzielnych przez wychowanków wypowiedzi dotyczących środowiska rodzinnego można wnioskować, iż:

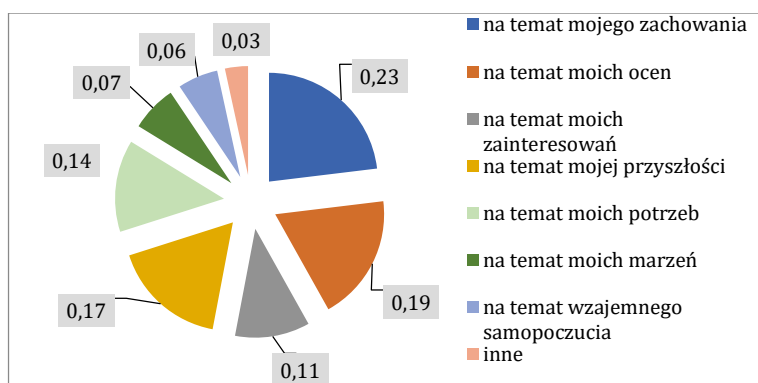
- wychowankowie byli zmuszeni do samodzielnego rozwiązywania sytuacji trudnych;
- rozmowy rodziców z wychowankami sprowadzały się do powierzchownej wymiany informacji.

Niezaspokojenie przez rodziców podstawowych potrzeb wychowanków stwarza zagrożenie ich wykluczenia społecznego. Mogą zostać odsunięci od społeczeństwa ze względu na swoje często nieakceptowane społecznie, naganne zachowanie, które wynikało z ich niezaspokojonych potrzeb. Należy także pamiętać, iż każde zachowanie człowieka, zarówno właściwe, jak i niewłaściwe, ma swoją przyczynę. Im wcześniej zostanie odnalezione jej źródło, tym większa szansa na poradzenie sobie z problemem i mniejsze zagrożenie marginalizowania jednostki.

Wykres 4 . Umiejętności zdobyte przez wychowanków w środowisku rodzinnym

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 5. Tematy rozmów wychowanków z rodzicami

Źródło: Opracowanie własne.

Wnioski końcowe z obszaru Moja rodzina:

- Zaprezentowany w artykule obraz wychowanków MOW stanowi podstawę do stawiania wyzwań w zakresie działań inkluzyjnych, resocjalizacyjnych przed pedagogami, psychologami, socjoterapeutami.
- Osoby pracujące z wychowankami, przebywające z nimi powinny mieć świadomość niezaspokojenia ich elementarnych potrzeb.
- Każde zachowanie ma tło psychiczne, a w przypadku wychowanków tym tłem jest rodzina i to z nią należy pracować.
- Niepoprawne zachowania można skorygować poprzez budowanie prze-myślanych relacji rodzinnych.

Szkoła, widziana oczami badanych wychowanków MOW w Jaworku, została opisana ze względu na ich wspomnienia, doświadczane w niej sytuacje, a także możliwość rozwoju.

Pierwsze pytanie na ten temat miało ukazać, z czym badani utożsamiają obowiązek szkolny. Odpowiedzi były bardzo zróżnicowane. Jedni identyfikują szkołę z możliwością zdobycia wiedzy, drudzy z przykrym obowiązkiem, inni z możliwością poznania nowych osób (wykres 6).

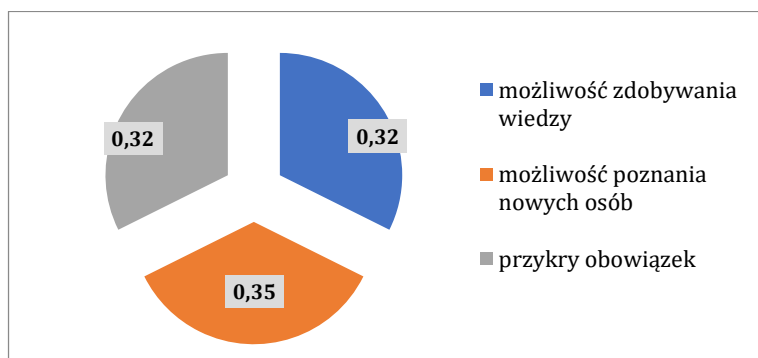
Zauważono, iż większość osób, która utożsamiała uczęszczanie do szkoły z przykrym obowiązkiem, wychowywała się w mieście powyżej 60 tysięcy mieszkańców. Natomiast osoby, które określiły obowiązek szkolny jako możliwość zdobywania wiedzy, pochodziły głównie ze środowiska wiejskiego. Można zatem wnioskować, iż badani wychowankowie MOW, których miejscem zamieszkania były mniejsze środowiska, chętniej uczęszczają do szkoły.

Obraz środowiska szkolnego przedstawiony przez wychowanków nie wygląda pozytywnie. Badani opisują szkołę jako miejsce, w którym napotkali problemy z nauką, nauczycielami czy rówieśnikami. Wśród badanych nie pojawiła się osoba, która nie miałaby w szkole jakichkolwiek problemów (wykres 7).

Pytając o trudności napotymane przez wychowanków w szkole oraz zakres wsparcia w tym obszarze, najczęściej pojawiającą się odpowiedzią był częściowy bądź całkowity brak wsparcia ze strony grona nauczycielskiego (wykres 8).

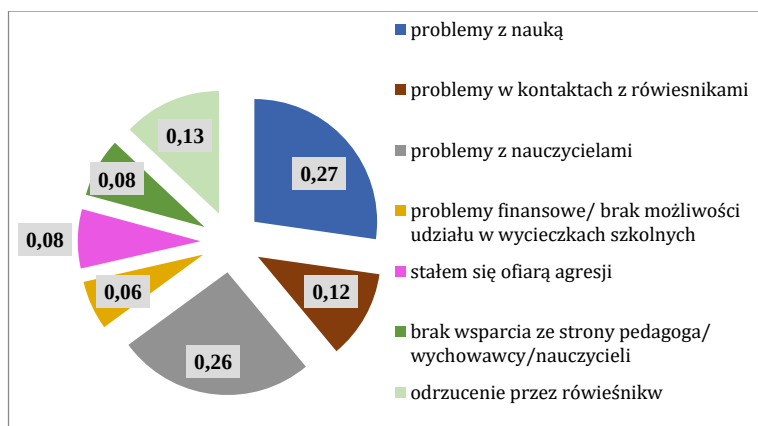
Reasumując odpowiedzi badanych wychowanków odnoszące się do szkolnych wspomnień, można wnioskować, iż:

- szkołę najczęściej utożsamiają z możliwością poznania nowych osób;
- szkoła to miejsce, w którym napotkali trudności z nauką, nauczycielami oraz nawiązaniem kontaktów z rówieśnikami;
- w sytuacjach trudnych często nie doświadczali wsparcia ze strony grona nauczycielskiego.

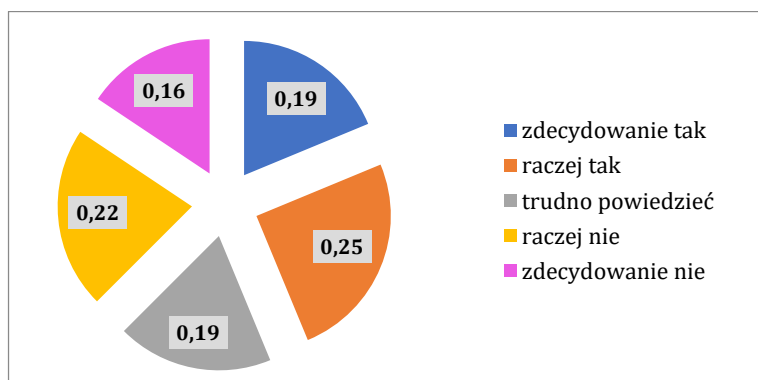
Wykres 6. Postrzeganie instytucji szkoły przez wychowanków badanego MOW

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 7. Napotykanne przez badanych problemy w szkole

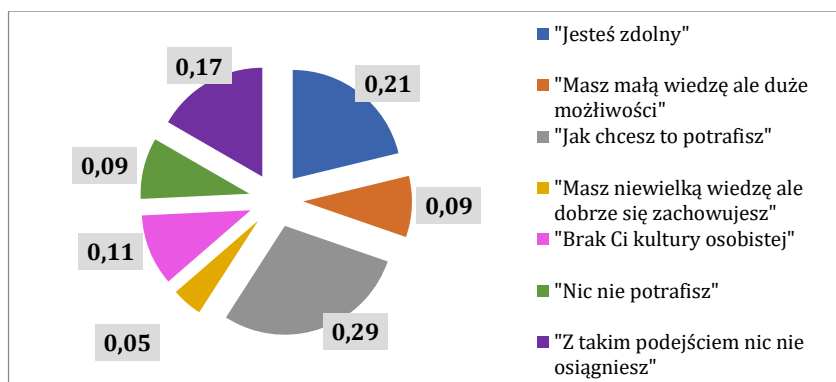
Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 8. Udzielane wsparcie badanym przez pedagogów w sytuacji problemowej

Źródło: Opracowanie własne.

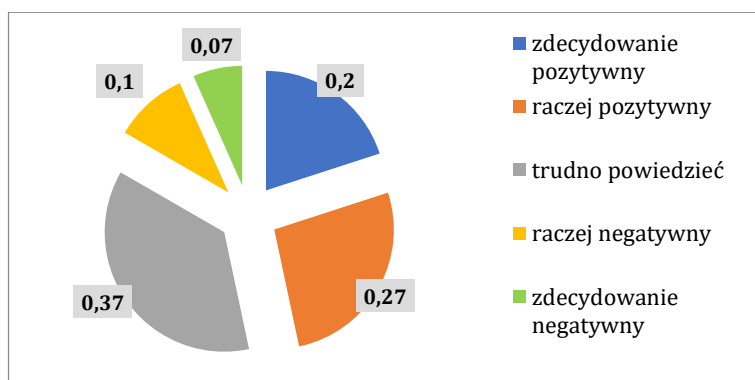
Opisując obszar szkolny, zwrócono także uwagę na to, co najczęściej słyszeli badani uczniowie od swoich nauczycieli. Wśród udzielonych odpowiedzi pojawiły się takie, które mogły zachęcać uczniów do pracy, np.: *Jesteś zdolny, Jak chcesz, to potrafisz*, oraz takie, które mogły być demotywacją do dalszej nauki, np.: *Z takim podejściem nic nie osiągniesz, Brak Ci kultury osobistej, Nic nie potrafisz* (wykres 9).

Wykres 9. Zdania kierowane przez wychowawców do badanych w szkole

Źródło: Opracowanie własne.

Wychowankowie mieli także możliwość wypowiedzenia się na temat nagradzania ich przez nauczycieli za poprawnie wykonane zadanie. Odpowiedzi najczęściej brzmiały, iż zdecydowanie tak bądź raczej tak. Respondentów poproszono o ustosunkowanie się do obowiązującego w szkole systemu nagród i kar (wykres 10).

Wykres 10. Stosunek badanych do systemu nagród i kar stosowanych w szkole

Źródło: Opracowanie własne.

Wśród pytań pojawiło się także dotyczące tego, czy badani byli motywowani przez swoich nauczycieli do nauki. Odpowiedzi najczęściej brzmiały, iż zdecydowanie tak bądź raczej tak.

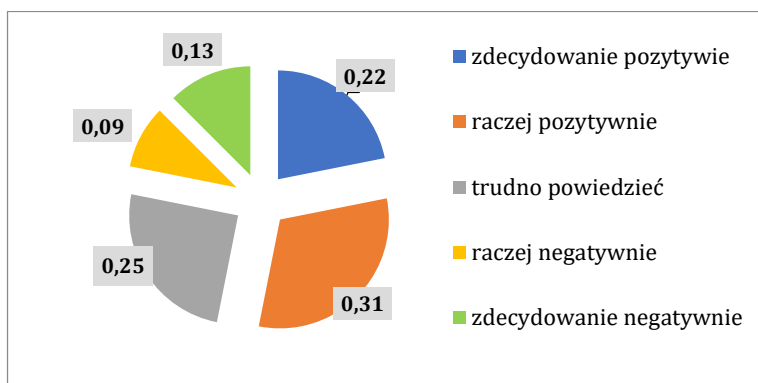
Podsumowując udzielane przez badanych wychowanków MOW w Jaworku odpowiedzi w obszarze motywowania ich przez nauczycieli do nauki, można wnioskować, iż:

- podczas okresu nauki badani wychowankowie słyszeli ze strony nauczycieli wiele demotydujących zdań;
- wychowankowie po dobrze wykonanym zdaniu raczej byli doceniani przez nauczyciela;
- większość wychowanków nie ma ukształtowanego stosunku do szkolnego systemu nagród i kar;
- wychowankowie często byli motywowani przez nauczycieli do nauki.

Następnym nakreślonym przez wychowanków obrazem był ten, przedstawiający ich nauczycieli. Objęci badaniami w większości przedstawili swój stosunek do nauczycieli jako pozytywny, jednak pojawiły się także odpowiedzi wskazujące zdecydowanie negatywne relacje uczniów z nauczycielami (wykres 11).

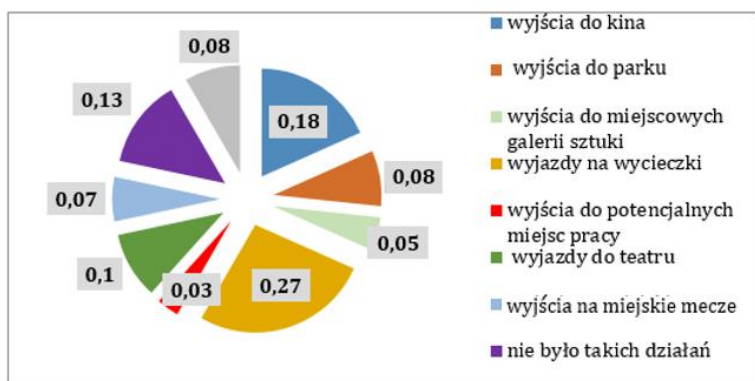
Respondentów poproszono o opisanie podejmowanych przez nauczycieli działań, które pomagały w rozwoju uczniów. Wychowankowie zwrócili szczególną uwagę na organizowane wycieczki, a także wyjścia do kina. Jednak część osób odpowiedziało, że w ich szkołach w ogóle nie podejmowano takich działań (wykres 12).

Ankietowani mieli także możliwość opisanie tego, czego lubili doświadczać w szkole. Zadaniem wychowanków było uzupełnienie zdania: *W mojej szkole najbardziej lubiłem...* Uzyskano następujące odpowiedzi: *spotykać się ze znajomymi, palić papierosy i wygłupiać się na lekcjach; przerwy; nie było takich rzeczy; przerwy i koniec lekcji; kolegów i koleżanki*. Wychowankowie pozytywnie wyrażali się na temat czasu spędzanego na przerwach szkolnych, a także, co jest z tym ściśle związane, na zachowania ryzykowne, takie jak palenie papierosów w szkole. Wychowankowie wskazali także na czerpanie przyjemności z wygłupiania się na lekcjach czy z koleżeńskich spotkań.

Wykres 11. Opis stosunku badanych do wychowawców

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 12. Działania podejmowane przez nauczycieli wspierające rozwój wychowanków

Źródło: Opracowanie własne.

Respondenci udzieli odpowiedzi dotyczących tego, czego nie lubili w szkole. Prezentowane odpowiedzi były następujące: *uczyć się, siedzieć osiem godzin w jednej ławce; nauczycieli; krzyków; wszystkiego; kłócić się, bić się*. Wskazują one na fakt, iż w ich szkole nie zawsze panowała przyjazna atmosfera. Klimat szkoły przedstawiony przez wychowanków został określony jako nacechowany krzykiem, kłótniami w grupie rówieśniczej, czy ośmiogodzinnym siedzeniu w jednej ławce.

Analizując odpowiedzi wychowanków odnoszące się do ich relacji z nauczycielami oraz atmosfery panującej w środowisku szkolnym, można wnioskować, iż:

- stosunek objętych badaniami wychowanków do nauczycieli jest raczej pozytywny;
- w opinii niektórych wychowanków nauczyciele nie podejmowali żadnych działań na rzecz rozwoju uczniów;
- wychowankowie w środowisku szkolnym podejmowali zachowania ryzykowne.

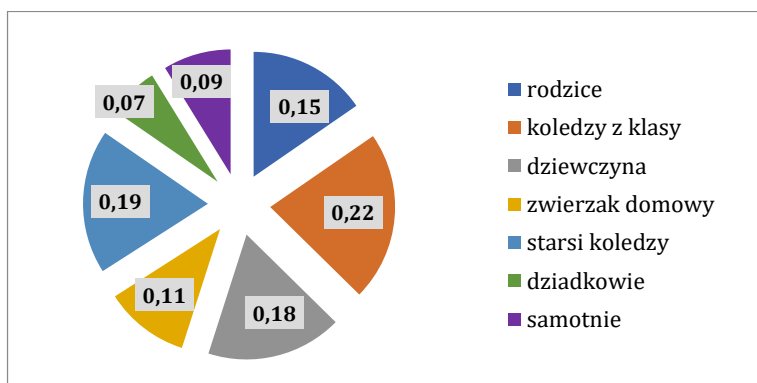
Wnioski końcowe z obszaru Moja szkoła:

- Dzięki ukazanemu przez badanych wychowanków MOW obrazowi szkoły, przed gronem pedagogicznym jawi się zadanie polegające na zapobieganiu tworzenia się sytuacji trudnych, związanych z nauką, relacjami uczeń – nauczyciel, a także trudnościami w nawiązywaniu kontaktów pomiędzy uczniami.
- Osoby pracujące z wychowankami powinny zapewniać im wsparcie w sytuacjach trudnych.
- Nauczyciele powinni motywować uczniów do nauki i wspierać ich rozwój przez różne kreatywne, aktywizujące metody pracy.
- Można korygować negatywny stosunek wychowanków do nauczycieli i szkoły poprzez budowanie odpowiedniego klimatu społecznego oraz współpracy i współdziałania wszystkich podmiotów edukacyjnych w procesie resocjalizacji.

Ostatnie pytania skierowane do wychowanków MOW odnosiły się do ich grupy rówieśniczej, szczególnie zaś dotyczyły spędzania przez młodzież czasu wolnego. Wyniki zaprezentowano na poniższych wykresach.

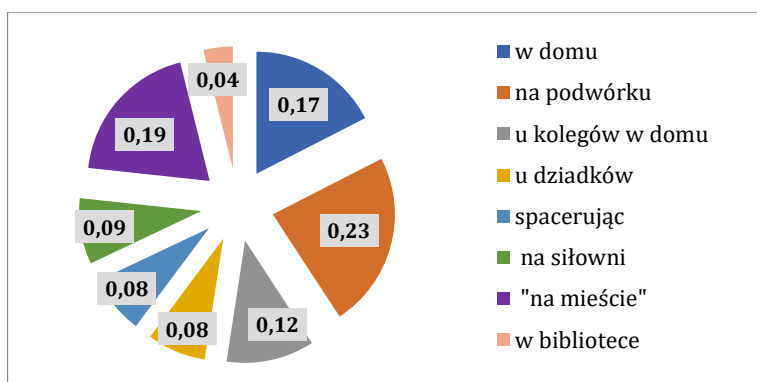
Miejsce, w którym wychowankowie najbardziej lubili przebywać w wolnym czasie były kolejno: podwórko bądź miasto, rzadziej pojawiały się odpowiedzi dotyczące spędzania czasu w domu, bibliotece czy u dziadków.

Istotnym elementem charakterystyki grupy rówieśniczej badanych wychowanków był także wiek ich kolegów. W celu zdobycia informacji na ten temat poproszono o opisanie swojej grupy znajomych. W zaledwie jednej odpowiedzi zaznaczono, że znajomi badanego byli młodsi. Z takiego rozkładu odpowiedzi można wnioskować, iż badani wychowankowie najczęściej nawiązywali kontakty z rówieśnikami bądź osobami starszymi.

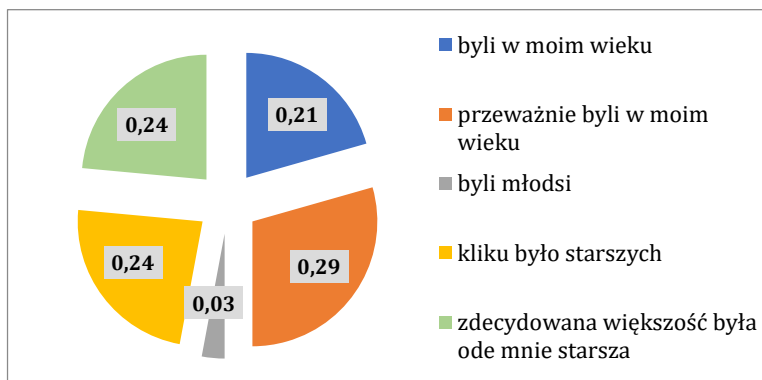
Wykres 13. Osoby, z którymi badani spędzali czas wolny

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 14. Miejsce, w którym badani wychowankowie najchętniej spędzali wolny czas

Źródło: Opracowanie własne.

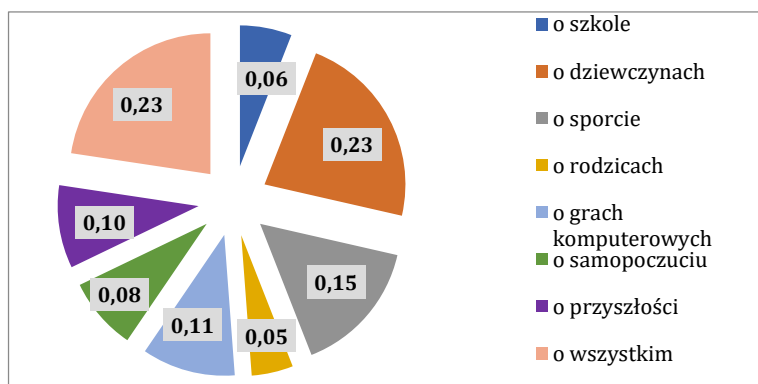
Wykres 15. Charakterystyka grupy rówieśniczej osób badanych ze względu na wiek

Źródło: Opracowanie własne.

Z udzielonych odpowiedzi można wnioskować, iż grupa rówieśnicza badanych wychowanków jest:

- dla nich ważna, można to stwierdzić na podstawie udzielonych odpowiedzi dotyczących osób, z którymi najchętniej badani spędzają czas wolny;
- współtowarzyszem spędzania czasu, najczęściej w takich miejscach jak podwórko czy „miasto”;
- najczęściej w ich wieku bądź starsza.

W celu uzyskania jak najdokładniejszego obrazu relacji badanych wychowanków z grupą rówieśniczą, zapytano o podejmowane tematy w rozmowach ze znajomymi. Z odpowiedzi wynika, iż były to najczęściej: dziewczyny, sport, gry komputerowe. Można wnioskować, iż wychowankowie ze swoimi kolegami nie rozmawiali wcale bądź rozmawiali, ale rzadko, na tematy dotyczące na przykład sytuacji rodzinnej czy wcześniej wspomnianych problemów w szkole, sytuacji politycznej, obszarów związanych z wytworami kultury.

Wykres 16. Tematy rozmów z grupą rówieśniczą

Źródło: Opracowanie własne.

Zadaniem respondentów było uzupełnienie zdania: *Gdy miałem problemy w domu, koledzy radzili mi, żebym...* Prezentowane odpowiedzi brzmiały następująco: *tam nie wracał; a co ja się będę kolegom zwierzał; go olał; się uspokoił; się upił i naćpał; nie kłócił się z rodzicami, bo sobie pogorszę; się wyprowadził; nie rozmawiam o tym z kolegami*. Wśród nich kilkakrotnie powtarza się

stwierdzenie, iż badani nie rozmawiali o pojawiających się w domu trudnościach. Zostały one zastąpione przez koleżeńskie porady, które prawdopodobnie zamiast załagodzić rodzinny konflikt, mogły go jeszcze bardziej zaostrzyć.

Osoby badane zostały także poproszone o dokończenie zdania dotyczącego ich grupy rówieśniczej: *Jak nie radziłem sobie w szkole, mówili mi, żebym... Uzyskane odpowiedzi to: wziął się za siebie; ogarnął się, bo zostanie w tyle; zaćpał się; zaczął się uczyć; nie rozmawiam z kolegami o takich rzeczach.* Mogły się one w większości okazać pomocne w rozwiązaniu szkolnych problemów. Wychowankowie mogli liczyć na koleżeńską pomoc. Należy jednak zwrócić uwagę na to, iż pomoc ta mogła się sprowadzać do umożliwienia ściągania od siebie, spisywania lekcji czy do podpowiadania podczas odpytywania. Wtedy to pomoc ta byłaby krótkoterminowa, mało przemyślana i nieskuteczna.

Chcąc rzetelnie opisać klimat grupy rówieśniczej, wychowanków zapytano o to, czy w razie trudności mogli liczyć na wsparcie kolegów. Wykres 17 obrazuje rozkład odpowiedzi.

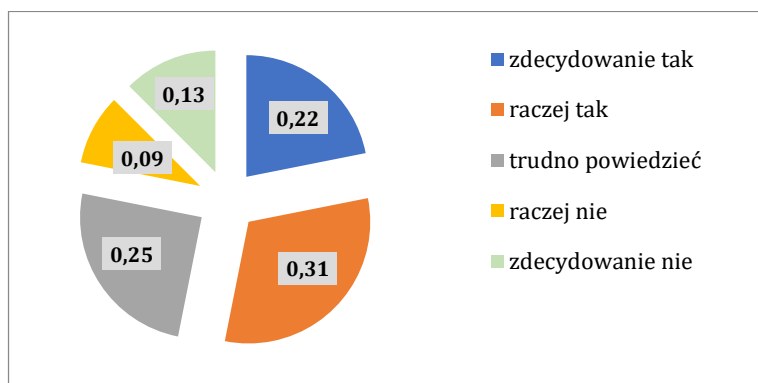
Z uzyskanych podczas badań wyników na temat klimatu w grupie rówieśniczej badanych osób można wnioskować, iż:

- wychowankowie rzadko podejmują z grupą rówieśniczą rozmowy na poważne tematy dotyczące na przykład trudności z rodzicami;
- rady, jakich udzielają wychowankom ich koledzy, mogą powodować piętrzenie się ich problemów.

Ważnym elementem charakterystyki grupy rówieśniczej wychowanków było zgromadzenie informacji dotyczących tego, czy i jakie zachowania ryzykowne pojawiły się w grupie. Odpowiedzi wskazują, iż najczęściej palili oni papierosy, pili alkohol, zażywali dopalacze. Pojawiły się także odpowiedzi wskazujące na inne, nie mniej groźne w konsekwencjach działania, np. wyłudzenia czy kradzieże (wykres 18).

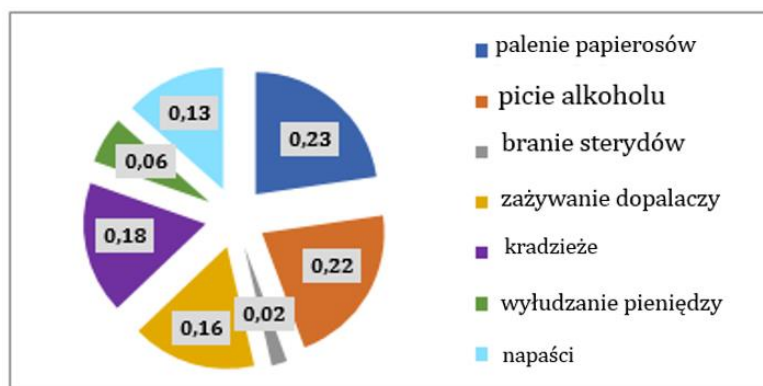
Uzupełnieniem poprzednich pytań, są odpowiedzi młodzieży na pytania otwarte, w których najczęściej deklarowali, iż w sytuacji, kiedy brakowało im pieniędzy, razem z rówieśnikami kradli i sprzedawali narkotyki w celu zaspokojenia swoich potrzeb.

Jedno z pytań otwartych dotyczyło form spędzania wolnego czasu. Badana młodzież najczęściej wymieniała: wspólne spotkania i zażywanie substancji psychoaktywnych (picie alkoholu, palenie marihuany), uczęszczanie na imprezy i taniec, gra w koszykówkę na boisku szkolnym.

Wykres 17. Okazywane badanym wsparcie przez grupę rówieśniczą

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 18. Podjęte przez badanych zachowania ryzykowne w grupie rówieśniczej

Źródło: Opracowanie własne.

Podsumowując odpowiedzi badanych osób dotyczące spędzania czasu wolnego w grupie rówieśniczej, można wnioskować, iż:

- respondenci w grupie rówieśniczej podjęli wiele zachowań ryzykownych;
- grupa rówieśnicza mogła być środowiskiem demoralizującym wychowanków.

Wnioski końcowe z obszaru Moja grupa rówieśnicza:

- Opiekunowie nastolatków powinni zwrócić szczególną uwagę na ilość czasu spędzanego przez swoich podopiecznych z grupą rówieśniczą, a także na miejsce, w którym spędzają czas.
- Jeśli grupa rówieśnicza ma demoralizujący wpływ na wychowanków,

należy jej to ukazać. Przed pedagogami, wychowawcami i innymi specjalistami pojawia się zadanie tworzenia oraz wskazywania młodzieży niedostosowanej zachowań pożądaných lub alternatywnych w stosunku do ryzykownych. Rodzina jest naturalnym środowiskiem wychowywania dzieci, uczenia ich odpowiednich postaw; ważne jest, aby to właśnie w niej uczyć podopiecznych asertywności.

Celem prowadzonych badań było poznanie opinii wychowanków MOW w Jaworku na temat ich środowiska rodzinnego i socjalizującego; ukazanie wspomnień dotyczących dzieciństwa, edukacji szkolnej, relacji z rówieśnikami, określenie sposobu relacji z rodzicami, nauczycielami, a także z grupą rówieśniczą oraz wskazanie działań podejmowanych przez rodziców i nauczycieli mających wspierać ich rozwój.

Z przeprowadzonych badań wynika, iż istotną rolę w życiu wychowanków MOW w Jaworku odgrywają ich matki. Ojców zaś większość badanych opisywała używając określeń o zabarwieniu negatywnym. Wielokrotnie badani wychowankowie podkreślali potrzebę spędzania czasu wolnego z rodzicami, podczas wspólnych rozmów czy posiłków. Można wnioskować, iż badani, bez względu na atmosferę panującą w środowisku rodzinnym, czują, że są jego integralną częścią.

Praca podejmowana przez wychowawców Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego w Jaworku powinna być oparta na ścisłej współpracy z rodzinami podopiecznych. Jest to szczególnie istotne ze względu na naturalne potrzeby bliskości, przynależności, bezpieczeństwa czy miłości odczuwane przez wychowanków. Dom rodzinny to także miejsce, do którego badani najczęściej wracają po opuszczeniu ośrodka, dlatego istotne jest, aby podejmować współpracę z rodzinami podopiecznych, edukować je, a także wspierać w działaniu, aby były gotowe do późniejszej pracy wychowawczej z powracającymi dziećmi.

Badani wychowankowie zasygnalizowali przez swoje wypowiedzi na temat środowiska szkolnego aspekty, na które warto zwrócić uwagę. Pisali mianowicie o braku motywacji do nauki, a także o relacjach z nauczycielami, opartymi na braku zaufania. Istotne byłoby systematyczne zwiększanie skuteczności programów profilaktycznych, które mogłyby pomóc w zmianie relacji między wychowankami a nauczycielami, a także niosłyby za sobą naukę radzenia sobie w trudnych sytuacjach i nabywanie potrzebnych umiejętności społecz-

nych. Rekomendowane programy profilaktyczne dbają o rozwój psychospołeczny oraz edukują poprzez interesujące ćwiczenia i zabawy. Można wnioskować, iż byłyby one skutecznym wsparciem w rozwoju wychowanków.

Wyzwania wynikające z przeprowadzonych badań są złożone i nie ma na nie uniwersalnego rozwiązania. Jednak, jeśli w środowisku rodzinnym wychowankowie dostaną odpowiednie wsparcie i poczucie bezpieczeństwa, to nawet, jeśli w szkole pojawi się jakaś trudność, łatwiej będzie im ją przezwyciężyć.

Objęci badaniami wychowankowie zwrócili uwagę na to, iż w grupie rówieśniczej podjęli się zachowań ryzykownych. Można wnioskować o konieczności pokazywania im alternatywnych zachowań oraz zachęcić do nauki zachowań asertywnych. Zanim wychowankowie trafili do ośrodka, winni byli to robić rodzice i nauczyciele. Obecnie zaś staje się to zadaniem wychowawców MOW.

W badaniu zwrócono uwagę na trzy środowiska warunkujące wychowanie i socjalizację osób badanych: środowisko rodzinne, szkolne oraz grupę rówieśniczą. Każde z nich odgrywa istotną rolę w życiu człowieka, jednak kluczowym jest rodzina. Właśnie w niej młody człowiek uczy się zasad, wartości oraz norm funkcjonowania społecznego. Jeśli rodzina okaże się stabilnym filarem rozwoju dziecka, łatwiej odnajdzie się ono w szkole i wśród rówieśników.

Dlatego, formułując wnioski końcowe, warto zwrócić uwagę na:

- wspieranie rodziców w tworzeniu z dzieckiem relacji opartej na zaufaniu,
- jakość podejmowanej współpracy rodziców z wychowawcami,
- zwrócenie uwagi nauczycieli na przyczyny zachowań wychowanków,
- podejmowanie systematycznych działań profilaktycznych w szkołach,
- charakter grupy rówieśniczej, do której należy wychowanek.

Wychowanie i socjalizacja są dynamicznymi zjawiskami, obejmującymi rozwój człowieka; ponadto często są one indywidualne, dlatego nie ma uniwersalnych odpowiedzi na stawiane pytania. Są one zawsze zależne od kontekstu badawczego oraz indywidualnych możliwości i potrzeb danego człowieka.

Bibliografia

Jordan M., *Rodzinne bariery socjalizacji nieletnich*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej w Krakowie, Kraków 2003.

- Kowalski S., *Wychowanie jako przedmiot analiz pedagogiki społecznej i socjologii wychowania*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1986.
- Łobocki M., *Metody badań pedagogicznych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982.
- Łobocki M., *W trosce o wychowanie w szkole*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2004.
- Okoń W., *Wszystko o wychowaniu*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2009.
- Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1972.